

Bence Erika

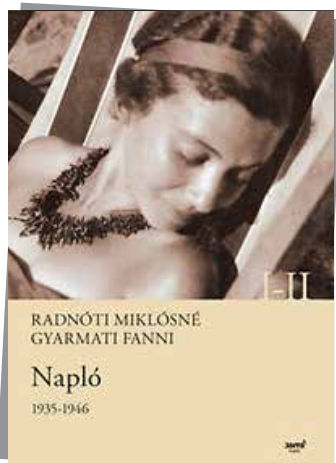
Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
erika.bence@uns.ff.ac.rs

HÉT ÉVTIZED CSEND

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: *Napló I–II., 1935–1946*. Sajtó alá rendezte: Ferencz Győző, Nagy Zsejke. A jegyzeteket és az utószót írta: Ferencz Győző. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014

Olyan olvasmány Radnótiné Gyarmati Fanni két kötetben közreadott, 1200 oldalas kitévő naplója, amelynek olvasása a keserűség és a tehetetlen indulat érzetét kelti olvasójában, s nem elsősorban azért, mert nem lenne tudomása a magyar irodalom egyik legnagyobb költőjének végzetéről, s ne tudná (többek között magától a költőtől is), miféle „kor” volt az, s miképp „aljasult el” az ember; mégis azt kell mondjam, hogy váratlan és megdöbbentő, mert a minden jelentős kultúraalkotó tethöz (így a tragikus költői sorshoz is) óhatatlanul hozzákapszolódó és még a halálba is sorsot/megváltást transzportáló legenda csődjét éljük meg általa. Mert (ha egyáltalán lehet!) milyennek is gondoltuk el Radnóti Miklós halálát? Olyannak, mint ami a negyedik *Razglednica* (=Der springt noch auf) nyomán kialakulhatott bennünk. A valóság azonban még erre a szemernyi (erkölcsi) kilátásra, amit ez a vers közvetíthet, még erre is rácafolt; sokkal borzasztóbb és brutálisabb volt.

Nem véletlen, hogy Gyarmati Fanni, aki férje halálát követően még hét évtizedet élt és dolgozott Magyarországon, ugyanennyi évtizedet hallgatott, ami a naplót, a férje költészetét és közös életüket illeti. Nem beszélt róla nyilvánosan, nem tartott előadásokat, nem ment el a férjéhez köthető jubileumi megemlékezésekre és ünnepekre, szoboravatókra, sem a férjéről elnevezett intézmények rendezvényeire. Csak sejtelmünk lehet arról, hogy miért. A költő, aki a férje volt, ebben az országban, e társadalom és kultúra (később: üldözött) tagjaként, e társadalmi közösség tagjai által, ekképpen pusz-

tult el [egy szemtanú meséli]: „...egy szekér kanyarodott a kis ösvényre, ami tele volt emberekkel, úgy látta, hogy nagy részük agyon volt verve, a szekér oldalán vér csöpögött ki. [...] Egy SS-katona elállta az utat, tilos volt arra menni. Aztán hallotta, hogy felszólítottak négy embert: álljanak ki, és aztán négyen lekászolódtak a kocsiról. Nyilván azt hitték, valamiképp előnyös lesz, ha jelentkeznek. Azokkal bevittették a többi a kocsiról a legsűrűbb akác-os bozótba, és azokkal megásatták a gödröt. – Aztán már nem látott a távolból semmit, csak hatvan lövést hallott. Ezért gondolta először, hogy hatvanan lehettek, de csak huszonkettőt találtak. Nyilván több golyót szántak rájuk. Alig voltak elföldelve, mint mondja, csak úgy sebtiben hányták rájuk a földet, és a fü tele volt vérrel és agyvelődarábokkal. – Aztán ő jelentette az esetet, mint elbeszéli, mikor visszakerült, meg az egész környék is tudott róla, hogy egy SS-katona meg talán négy magyar katona csinálta ezt. (Tehát nem SS-alakulat, ahogy a Városházán könnyedén elintézték.)” (501. II.)

Gyarmati Fanni ragaszkodott hozzá, hogy a napló, amelynek sorait kezdetben azért vetette papírra, hogy később – Mikkel, ahogy ő nevezte Radnóti – számot vehessenek arról, mi történt velük (mintha már 1935-ben sejtette volna, hogy valamikor ezek a napi feljegyzések egy korszak körtörténeti diskurzusához tartoznak majd), csak halálát követően láthasson napvilágot. Viszont, hogy mégis a megjelentetés igényével készültek, jelzi, hogy a nyolcvanas években gyorsírók jegyzeteit nem kis munkával legépelte, majd később lektoráltatta, és a két anyag összevetésére is sort kerített. A bulvárigényű sajtó és recepció elsősorban a Radnóti Miklósról alkotott kultuskép megváltozását vetíti előre a napló azon részeinek nyilvánosságra kerülését követően, amely a költőnek Beck Judit festőnőhöz fűződő (házaságtörő) szerelmi kapcsolatáról számol be – Gyarmati Fanni, a feleség szempontjából. Persze a „károgo” irodalomtörténet erről a viszonyról már régóta beszélt, hiszen 1989-ben kiadták a költő naplóját (RADNÓTI 1989), és Gyarmati Fanni, rá jellemző módon, nem húzta ki belőle a kompromitáló részeket (BÍRÓ-BALOGH 2015). Azt hiszem, hogy csak az említett, nem történeti-poétikai szempontokat érvényesítő recepció közvetíthet olyan képet, amelyben egy opus lírai hangját és szerepeit minden tekintetben azonosítja a hús-vér költő életének megnyilatkozásaival, vagy más esetben, a regény elbeszélői szerepét az író magánéletével. Ezekből enyhén szólva is „idomtalan” következtetések jöhetnek létre, pl. az istenes versek költőjéről kiderülhet, hogy még véletlenül sem volt szent életű ember, a nagy mesélőről, hogy egy emberkerülő mizantróp, a humoristáról, hogy egy megkeseredett ember, nem beszélve arról, hogy ez a gondolkodásmód a költői szerepet eleve egy valóságtól és világtól elvont, életszerűtlen, már az aktuális jelenben valamiféle legendába/kultuszba merevedett életformával

azonosítja. Természetesen ezek legkevésbé sem adekvát eljárások, és nincs is ilyenekre szüksége a recepciónak. Amit ez a napló „lebont”, az az említett és más eseményekhez kapcsolódó hiteltelenségek és legendák. Az egyik épp a Radnóti Miklós és Gyarmati Fanni „irodalmi” házasságáról alkotott idillkép, amelyben a férj hűtlensége is esztétikai értelmet nyer. S noha a házasságukon belüli nyitottságról és toleranciáról szóló képet Gyarmati Fanni maga is formálja és gerjeszti – elsősorban a külvilág felé –, a mai olvasó számára és az elmúlt hét évtized nyújtotta rálátás, illetve a megváltozott gondolkodás adta szempontok érvényében inkább azt érzékeljük, a naplóból az látszik, hogy a feleség számára ez inkább valamiféle csapdát jelentett, védekezési mechanizmust, a valós ellenérzések és sértődöttség palástolását. Nem is tartható fenn ez az állapot sokáig, Fanni megmondja férjének, hogy nem tudja elfogadni, hogy mással is legyen „története”. Gyakran emlegetett érv, hogy Fanni is beszámol Radnótinak más férfiak iránti vonzalmáról, amit a férj is neheztelés nélkül fogad el. Csakhogy Fanni efféle fellángolásai – hangsúlyozom: mai szemmel – inkább csak revansszerű fantáziák, mintsem valós érzelmi kapcsolatok és viszonyok. Hogy Fanni számára elsősorban megalázottságot jelent az ügy, mi sem bizonyítja jobban, hogy egy baráti összejövetel alkalmával Radnótit, aki egész este Beck Judittal foglalkozik, mellette ül, maguk a társaság tagjai szólítják fel önmérsékletre.

A másik, évtizedeken át fennálló tévhit, miszerint Gyarmati Fanni nem volt jelen Radnóti exhumálásakor (ez csak részben igaz!), nem tekintette meg a földi maradványokat. Ez ugyancsak érvénytelenné vált. A napló legmegrázóbb részletei épp ezek. Miután 1946. augusztus elsejét követően barátai megmutatják neki az *Új Élet*ben megjelent hírt az Abda határában történt exhumálásról, és a névsorban Radnóti Miklós nevét és adatait, azon nyomban hozzákezd a hivatalos ügyek intézéséhez, és augusztus 12-én Ortutay Gyulával, aki baráti és munkatársi körének legmeghatározóbb alakja, a Rádió Graham gépkocsiján Győrbe utazik, s a temetőben felnyitatta a koporsót. Még ennél is megrázóbb pillanatok, amikor otthon, egyedül maradván kibontja az exhumálásakor a költőnél talált és neki, az özvegynek átadott csomagot: „Azonnal hozzáfogtam kinyitni a kis csomagocskát az írásokkal, még Margit ott volt akkor, csak futólag láttam, hogy képek, az én utolsó levelezőlapjaim, amiket még Vácra írtam, voltak benne, aztán egy szerb felírású notesz, benne az ő ragyogóan tiszta, biztos, gyönyörű írásával ajánlás az elején, annak, aki megtalálja, hogy juttassa el Ortutay Gyulához. Magyarul, németül, szerbül, angolul, franciául. Aztán versek, hol elmosódva, hol olvashatóan, azok, amiket Szalai Sanyi hozott, és néhol variációkkal, és még öt másik. Köztük a *Gyökér* című, amit még tavaly egyszer Háy Kari említett, hogy ilyen címűt is írt odalent, és ezenkívül még négy kisebb volt

Razglednica címmel. Azóta megtudtam, ez szerbül van, annyit jelent, mint képes levelezőlap, szóval körülbelül annak a versfajtnak felel meg, amit *Carte postale* címmel írt annak idején Párizsról” (503. II.).

Gyarmati Fanni naplójának olvasását természetszerűleg determinálja, hogy Radnóti Miklós hitvese, szerelmi költészetének legjelentősebb műzsája volt; közös életüket, majd ennek a háború miatti ellehetetlenülését és tragédiáját tematizálja. Rendkívül intim részleteket is feltár (a nászéjszakájuk történéseit, szexuális életük problémáit, a védekezés nehézségeit, abortuszait; később az oroszok által történt megalázásának és megerőszakolásának eseményét), s válik ezáltal egy társadalmi réteg, a városi polgári értelmiség szokáskultúrájának, életvitelének dokumentumává, e szempontból is kortörténeti elbeszéléssé. Ugyanakkor egy sok műfajú alkotás; családragény, holokauszt- és nőirodalom, illetve „fejlődésregény” (FERENCZ 2014: 664). Két különböző habitusú naplóíró, „két Fanni” szólal ugyanis meg lapjain. Az első, a kicsit infantilis és szerepjátszó, irigykedő, szerelmes és a szerelmével/férjével marakodó huszonegyes nő, aki minden hisztériája (pl. az elegánsabb és önállóbb nők iránti ellenszenve, saját elhanyagoltságának túlméretezése etc.) ellenére is küldetésének tartja, hogy Radnóti Miklósnak társa, támogatója, munkájának avatott kritikusa és értője legyen. A „másik” Fanni a negyvenes években jelenik meg és lesz elbeszélővé, ekkor – miután a férfit behívták munkaszolgálatra – többnyire magányos, a megpróbáltatások közepette felnőtté ért nő, „túl mindenben”, aki már tudja, hogy olyan dolgokat is „ki kell és lehet bírni”, amelyekhez képest a férj hűtlensége, vagy a szépség és fiatalság elvesztése jelentéktelen történéseknek tűnnek. Immáron egy belső korlátaitól megszabadult, önálló, döntőképes nő beszél a naplóban, aki tudja, hogy 1946. szeptember 9-ét követően, miután az utolsó eseményeket is dokumentálta a Radnóti Miklós hitveseként leélt tizenkét esztendőről (beleszámítva az utolsó két évet is, amikor még nem tudja, bár sejti, hogy özvegy, mert a férjét meggyilkolták), ezt követően, amíg él, hallgatni fog.

IRODALOM

- BÍRÓ-BALOGH Tamás 2015. Radnóti Miklós ismeretlen szerelmes levele Beck Judithhoz. *Irodalmi Jelen*, <http://www.irodalmijelen.hu/2015-jul-10-0830/radnoti-miklos-ismeretlen-szerelmes-levele-beck-judithoz>
- FERENCZ Győző 2014. A napló mint dokumentum és mint műalkotás = *Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni naplója 1935–1946., I–II.* Sajtó alá rendezte: Ferencz Győző, Nagy Zsejke. A jegyzeteket és az utószót írta: Ferencz Győző. Jaffa Kiadó, Budapest, 651–666.
- RADNÓTI Miklós 1989. *Napló.* Magvető, Budapest